

U ŹRÓDEŁ POLICJI POLSKIEJ. SPOJRZENIE NA TRADYCJE W LITERATURZE DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Marcin MIELNIK

Towarzystwo Kultury i Historii Techniki (NOT)

Abstrakt. W pracy autor przedstawił charakterystykę historiografii dwudziestolecia międzywojennego dotyczącą historii policji. Zaprezentowane ogólnoświatowe i polskie trendy pozwalają zrozumieć sens treści publikacji naukowych i popularyzatorskich. Zainteresowanie przeszłością policji, jakie nastąpiło w dwudziestolecu międzywojennym, koncentrowało się na XIX wieku, ale także na epoce nowożytnej (XVI-XVIII w.). Uwagę autora zwróciły dwa wydane w omawianym okresie tytuły: W. Strzeleckiego *Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii* oraz W. Kawki, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*. Te przekrojowe prace oparte na naukowej literaturze oraz źródłach w sposób reprezentatywny oddają obraz ówczesnej wiedzy dotyczącej policji. Wyjaśniają jej źródłosłów, przedstawiają kompetencje oraz poruszają niekiedy problemy społeczne, które stanowiły obszar działania omawianej instytucji.

Słowa kluczowe: policja, historia policji, dwudziestolecie międzywojenne, bezpieczeństwo.

1. Wprowadzenie

Historia policji rozumiana jako obiekt badawczy posiada niezwykle zróżnicowaną strukturę¹. Współcześnie badacze historii policji polskiej starają się traktować

¹ P. Majer, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w rozwoju dziejowym*, Olsztyn 2016; A. Misiuk, *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008; A. Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce: zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764-1990*, Warszawa 2015; A. Misiuk, *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności): zarys dziejów*, Olsztyn 2005; A. Abramski, J. Konieczny, *Justycjariusze, hutmani, policjanci*, Katowice 1987; H. Chudziło, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846*, „Policjanci. Policyjny Magazyn Historyczny”, 2008, nr 1, s. 38-42; P. Cichoń, *Przyczynek do dziejów Żandarmerii Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Regnare, gubernare, administrare. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, t. 2, *Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Działo, Kraków 2012, s. 55-71; P. Cichoń, *Stan i potrzeba badań nad dziejami Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Spółeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M.J. Ptak, Wrocław 2010, s. 452-453; P. Cichoń, *Urząd Ministra Policji w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807-2007)*, red. K. Bucholc-Srogosz, M. Trąbski, Częstochowa 2008, s. 231-244; M. Karpińska, *Złodzieje, agenci, policyjni strażnicy... Przestępstwa wspólne w Warszawie 1815-1830*, Warszawa 1999; M. Mielnik, *Działania funkcjonariuszy władzy policyjnej Księstwa Warszawskiego wobec wypadków szkodliwych i bezprawia*, [w:] *225 lat Policji w Polsce. 1. Geneza i ewolucja policji*, red. P. Majer, M. Seroka, Olsztyn 2017; M. Mielnik, *Policja czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego na przykładzie władz miasta Krakowa. Teoria, organizacja działalności*, [w:] *International Journal of Legal Studies*, no. 1(1) 2017; P. Pacek, *Żandarmeria wojskowa na ziemiach polskich w latach 1815-1831*, Warszawa 2004; A. Zahorski, *Centralne instytucje policyjne w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959; A. Zamoyski, *Urojone widmo rewolucji. Tajne spiski i tłumienie ruchów wolnościowych 1789-1848*, Kraków 2016.

badania wszechstronnie. Za punkt wyjścia rozważań często wybiera się zagadnienia prawnicze, w tym teorię prawa, traktaty filozoficzne, naukowe. Należy je traktować elastycznie i można do nich zaliczyć prace dotyczące ustroju państwa i władz regionalnych czy miejscowych². Pracą, która objęła swoim zasięgiem, jak się wydaje, wszystkie najważniejsze problemy badawcze, jest publikacja Piotra Majera *Bezpieczeństwo wewnętrzne w rozwoju dziejowym*.

Z załem należy odnotować niewielką liczbę publikacji dotyczących władzy policyjnej starszych epok. Szczególną uwagę należy zwrócić na pracę Andrzeja Zahorskiego *Centralne instytucje policyjne w dobie rozbiorów*. To ostatnia praca, która tak obszernie przedstawia problemy rozwoju polskiej policji w okresie przedrozbiorowym i nie doczekała się do tej pory kontynuacji. Natomiast zupełnie inaczej prezentuje się intensywność badań nad okresem międzywojennym. Autorzy wszechstronnie przedstawiają organizację, działania formacji policyjnych oraz tematy poboczne³.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie charakterystyki dorobku historyków, badaczy dwudziestolecia międzywojennego w zakresie policji, ze szczególnym uwzględnieniem jej historycznych korzeni. Źródłami wykorzystanymi w pracy były głównie publikacje naukowe i popularyzatorskie.

2. Historiografia dwudziestolecia międzywojennego

Wszystkie główne koncepcje historii mimo różnic dążyły do przezwyciężenia ówczesnego kryzysu historiografii, przewartościowania jej ogólnych założeń i wypracowania dla nauki historycznej nowych perspektyw rozwojowych. Wszystkie modele historii proponowały odmienne rozumienie dziejowej rzeczywistości (ontologię), a także jej badania (epistemologię). Część wpisywała się w antypozytywistyczny nurt (jak historia kultury), część robiła to tylko częściowo (historia ekonomii politycznej czy historia gospodarcza). Przedstawiciele nowych idei historycznych dostrzegali problem ograniczenia. Uznali, że badanie jednej uprzywilejowanej rzeczywistości jest błędne. Rozszerzyli obszar badań w planie synchronicznym na całokształt struktury rzeczywistości społecznej opartej na różnych preferencjach. Doszło do rewizji, uzupełnienia, ale nie odrzucenia modelu historii opartego o doktrynę indywidualistycznego historyzmu. Nowe nurty nauki historycznej proponowały rozumienie będącej przedmiotem badań historiografii rzeczywistości w kategoriach strukturalnych.

---

² Do tej grupy należy zaliczyć pracę P. Cichonia, *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827-1846*, Kraków 2014.

³ *Widziani oczami pokoleń: rodziny policyjne II RP*, t. 1, red. Jarosław Olbrychowski, Łódź 2016; A. Głogowski, *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1926-1939*, Kraków 2015; B. Sprengler, *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918-1939*, Toruń 2011; K. Halicki, *Policja polityczna w województwie pomorskim w latach 1920-1939*, Łódź 2015; *Policja Państwowa w drugiej Rzeczypospolitej: wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz, Kraków 2015.

Koncepcja K. Lamprechta wprowadzała dynamikę dziejowej rzeczywistości nie tylko z jednej sfery, ale z całości struktury. Poszukiwanie nowej koncepcji historii prowadzono w zakresie krytyki charakteru i struktury dziejowej rzeczywistości, odrzucając tradycyjne schematy periodyczne oparte na wąskim (politycznym) kryterium, co miało doprowadzić do poszukiwania nowego rozumienia struktury biegu dziejów (diachronii)⁴. Koncepcje powstałe na przełomie XIX i XX wieku oddziaływały także w dwudziestoleciu międzywojennym. Jedyną nowością okazała się historiografia marksistowska, ale na potrzeby niniejszej pracy autor ją pominie.

Nieco inaczej rozwijały się badania historyczne polskiej nauki. Podobnie jak na Zachodzie starano się rozwijać obszar badań. Na znacznie większą skalę zajęto się starożytnością. Wyróżniającym się przedstawicielem tej grupy był Stefan Warzyński. Kosztem mediewistyki szczególne miejsce zajęła historia nowożytna do XVIII wieku. Jednak po zjeździe historyków w 1900 roku ciężar prac przesunął się na XIX wiek. Największym zainteresowaniem cieszyły się okres przedlistopadowy, okres międzypowstaniowy i dzieje powstania styczniowego. Obok granic chronologicznych rozwój nauki poszedł w kierunku badania obszarów tematycznych. W tym okresie dużą karierę rozpoczęły historia prawa, historia gospodarcza czy powstała na początku XX wieku historia kultury⁵. Warty wspomnienia jest podział polskich badaczy na dwie orientacje: niepodległościową, która miała przygotować moralnie społeczeństwo do nowej walki o niepodległość, oraz narodową, która prezentowała optymistyczny pogląd na dzieje Polski w celu integracji narodu wokół solidarystycznego i narodowego programu politycznego⁶.

Dwudziestolecie międzywojenne dla historiografii polskiej, w odróżnieniu od zachodniej, okazało się nowym etapem rozwoju. Nastąpiła wtedy reorientacja historiografii, która doprowadziła do powstania nowej syntezy dziejów państwa odpowiadającej potrzebom społecznym⁷. Zmiany, jak zauważa W. Smoleński, polegały na zachowaniu przez historyków „bezinteresowności”. Odzyskanie niepodległości miało pozwolić wszystkim badaczom na prowadzenie badań naukowych w każdym kierunku. W konsekwencji oznaczało to odejście od wcześniejszej postawy specjalisty udzielającego rady, jak uratować naród, czy poddawania ciągłej analizie upadku państwa polskiego w XVIII wieku⁸.

Natomiast inni wielcy ówcześni historycy, jak M. Bobrzyński, zwracali uwagę na konieczność i zarazem możliwość prowadzenia szerszych badań źródłowych. Wszyscy spostrzegli konieczność odejścia od zadania pokrzepiania serc. Historia miała pełnić rolę moralną, wychowawczą, co miało doprowadzić do rozwoju „ducha

---

⁴ A.F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2006, s. 594-600.

⁵ A.F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000, s. 143-146.

⁶ Ibidem, s. 148-150

⁷ Ibidem, s. 166-168.

⁸ Ibidem, s. 166.

pracy, obowiązku i poświęcenia”. Miała odpowiadać na pytania związane ze współczesnością dotyczące m.in. dziedzictwa, z jakim polskie społeczeństwo weszło w nowy okres dziejów, czym dysponuje zarówno pod względem moralnym, jak i „fizycznym”, gdy rozpoczęto budowę państwa po 1918 roku. Za nowość należy uznać postulaty Władysława Konopczyńskiego, który postulował badanie całości historii społecznej, a nie tylko elit dawnej I Rzeczypospolitej⁹.

Na szczególną uwagę zasługuje opinia Marcelego Handelsmana. Ten wybitny polski naukowiec zwrócił uwagę na konieczność odejścia od optymizmu i skoncentrowania się na realizmie. Jak sam zaznaczył, naród żądał „prawdy nawet gorzkiej, najbardziej brutalnej, lecz szczerej” – tylko wtedy możliwe będzie wychowanie społeczeństwa na świadomego twórcę losu narodu i państwa.

3. Definicja policji w ujęciu historycznym

W pierwszym polskim podręczniku na temat policji polskiej autor Władysław Strzelecki podejmuje się trudnego zadania, jakim było scalenie i przedstawienie podstawowych informacji na temat policji w państwie polskim na przestrzeni dziejów. Ta popularyzatorska praca objęła chronologicznie początki państwa polskiego, a kończy się na czasach współczesnych autorowi.

W ramach przedstawienia genezy policji Strzelecki stara się przedstawić jej definicję w rozwoju dziejowym. Jej początki w znaczeniu „kulturowym” widzi w rozwiniętych państwach starożytnych. Jego szczególną uwagę zwrócił starożytny Rzym. Ze struktur administracji tego państwa adaptuje kwestorów, edylów, liktorów czy „latrunkulatorów”, których kompetencje miały odpowiadać kompetencjom współczesnej policji¹⁰. Problem definicji policji rozpatrzył jedynie w aspekcie pojęcie współczesnego. W dawnych wiekach nie istniała podobna instytucja, więc należało, zdaniem Strzeleckiego, szukać wśród wielu urzędów jej kompetencji.

Nieco inaczej zagadnienie badania historii policji przedstawił W. Kawka. Pod pojęciem historycznym policję rozumiał jako gałąź działalności administracji lub „korpus” zorganizowany w sposób wojskowy. Formy organizacyjne, zadania i jej cele, jak słusznie zaznacza, ulegały na przestrzeni wieków różnym zmianom. Pociągało to za sobą zmiany w formie jej działalności, a co za tym idzie, podobnie jak cały system państwa, tak i policja osiągnęła różnorodność swoich aktywności¹¹.

Na równi z definicją policji wskazani autorzy zajmowali się problemem rozwoju pojmowania bezpieczeństwa. Także bezpieczeństwo jest charakterystyczne dla państwa rozwiniętego. Możliwe jest jego zaistnienie w sytuacji wykonywania zarządzeń

---

⁹ Ibidem, s. 169

¹⁰ W. Strzelecki, *Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa 1934, s. 10.

¹¹ W. Kawka, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939, s. 3.

państwowych przez obywateli lub instytucje, które funkcjonują na jego terenie, dobrowolnie, pod przymusem czy też rygiem kary. Bezpieczeństwo Strzelecki uznał za podstawę współżycia społecznego, czyli dobrobyt materialny czy rozwój kulturalny¹². Z tym zagadnieniem połączył bezpośrednio pojęcie policji i policji bezpieczeństwa. Szczególnie taka zależność miała być zauważalna od XVIII w., kiedy każdą działalność władzy policyjnej podciągano pod pojęcie policji i prawa policyjnego rozumianego jako administracja i prawo administracyjne. W momencie pisania pracy Strzelecki uznał to rozumowanie za przestarzałe. Dla dwudziestolecia międzywojennego definicja jest znacznie węższa i odnosi się do policji bezpieczeństwa¹³.

W. Strzelecki wskazał trzy etapy rozwoju współczesnej policji. Państwo policyjne z połowy XVIII w. zostało zapoczątkowane w myśl hasła oświecenia, które pozwalały sięgać w myśl życia społecznego i prywatnego. Całokształt działalności administracji nazywano „Policją”. Mimo to obszar działania władzy policyjnej był ograniczany i wyłączony z oddziaływania na politykę, wojsko i ekonomię. To jest pierwszy okres państwa policyjnego. Drugi okres państwa policyjnego to czasy Wiosny Ludów. Walki o konstytucję we Francji, Austrii, walka związków zawodowych, doprowadzić miały do zaostrzenia systemu „zabezpieczenia i utrzymania dotychczasowych stosunków”. Był to czas wszechwładzy policji, która walczyła z wszelkimi związkami i tajnymi organizacjami¹⁴. Trzeci okres to czasy współczesne, które charakteryzować się miały zupełnie innym podejściem do zagadnienia. Poprzednie twory nie zostały uznane za policję w pełnym znaczeniu tego słowa. „Czem więc jest policja bezpieczeństwa we właściwym tego słowa znaczeniu? Widocznem jest że pojedynczej jednostce w współżyciu z innymi w społeczeństwie grożą rozmaite niebezpieczeństwa”¹⁵. Powtarzając za Arystotelesem, Kawka uznaje, że podstawowymi źródłami zagrożenia były inne osoby czy żywioły. Czasami jednostka lub społeczeństwo poddawane są ciągłemu niebezpieczeństwu, przez co nie mogą realizować swoich celów. Powstaje konieczność przeciwdziałania. Państwo w zastępstwie pojedynczych osób podejmuje zadania zabezpieczenia. Przykładem takiego działania miała być opieka nad zdrowiem oraz *dobroczynność publiczna*, czyli działanie przeciwko ubóstwu. Powyższe działanie powiązał z rozwojem ekonomicznym, z zabezpieczeniem majątku obywateli od siły żywiołów takich jak ogień czy woda. Innym celem rozwoju ekonomicznego była także budowa kolei, kanałów, wszelkich środków komunikacji oraz zapewnienie bezpieczeństwa w ramach ich funkcjonowania. Z tymi wszystkimi wymienionymi działaniami miała wiązać się policja bezpieczeństwa. Należy włączyć do tego czynności na rzecz rozwoju *moralności i umysłu*, jak na przykład przeciwdziałanie *pijaństwu czy rozpęście*. Zdarzenia mające zły wpływ na społeczeństwo autor utożsamia

---

¹² W. Strzelecki, op. cit., s. 12.

¹³ Ibidem, s. 12-13

¹⁴ Ibidem, s. 13-14.

¹⁵ Ibidem, s. 14.

z pracą policji, ale nie włącza ich do zakresu kompetencji policji bezpieczeństwa. W przeciwnym razie miałyby za duży zasięg – w konsekwencji policja oznaczałaby działalność państwa przeciw wszelkim niebezpieczeństwom.

Jakie działania państwa przeciw niebezpieczeństwom należy przypisać działaniu policji bezpieczeństwa? Mimo że państwo przeciwdziało różnym zagrożeniom, to tylko część zadań wymaga specjalistycznej działalności. Podstawowym warunkiem działania było zapewnienie spokoju, porządku prawnego w społeczeństwie. Kawka zaprezentował w przekroju historycznym rozwój zadań państwa w zakresie bezpieczeństwa. Na podstawie analizy dzieł Ksenofonta i Arystotelesa uznał pojęcie słowa *politeja* oznaczającego ustrój państwa, jednocześnie formę rządów oraz silną jednolitą władzę tożsamą ze źródłosłowem policji¹⁶. Miała ona oznaczać jednolitą i silną władzę. Natomiast po upadku Cesarstwa Rzymskiego Kawka uznaje, że zadania państwa ograniczyły się do utrzymania porządku prawnego i ochrony przez zewnętrznymi niebezpieczeństwami. Natomiast walka z zagrożeniami wewnętrznymi miała się ograniczać do ochrony ludzi przed rabusiami na drogach publicznych. Każde państwo średniowieczne próbowało utrzymać pewien porządek, który określano słowem *politesse* wywodzącym się od słowa *polir* – czyścić, porządkować, dobrze urządzić. Początkowo bezpieczeństwo miało być obowiązkiem miast, później stało się obowiązkiem państwa. Od XIV w. władza państw miała się wzmacniać, a na przedzie tych zmian stała Francja. Właśnie stąd wywodzą się wyrazy *politia*, *policite*, *police*, które określały działalność państwa zmierzającą do realizacji porządku, bezpieczeństwa i dobrobytu¹⁷. Kawka nie opisuje policji jedynie z punktu zadań, jakie miała wykonywać. Mimo to spojrzenie na sprawy rozwoju omawianej instytucji okazało się podobne do tego prezentowanego przez Strzeleckiego. Kawka jednak zwraca uwagę na szerokie znaczenie słowa *politeia* rozumiane w tym wypadku jako zjawiska takie jak porządek publiczny, bezpieczeństwo, dobrobyt. Ten cel państwa miał się okazać ponadczasowy¹⁸.

Prawo naturalne to ciekawe zagadnienie związane z funkcjonowaniem policji. W odróżnieniu od Strzeleckiego Kawka poświęca dużo uwagi temu zagadnieniu. Zasadniczo powiązał je z absolutyzmem i państwem policyjnym. Podjęcie działalności w interesie dobra ogólnego, szczęśliwości powszechnej miało nabrać szczególnego znaczenia w XVII i XVIII wieku. Łączy je z rozwojem państwa absolutystycznego, które opierało się na armii i administracji państwowej. Za teoretyczną podstawę uznał dzieła Bodina, Grotiusa oraz Hobbesa. Miały one stanowić fundament wprowadzenia państwa policyjnego czy uzasadnienia zastosowania odpowiednich środków w celu zrealizowania zarządzeń¹⁹. Aby poprzeć tę tezę, przywołuje treść dzieł tego ostatniego.

---

¹⁶ W. Kawka, *Policja...*, s. 3.

¹⁷ Ibidem, s. 5-7.

¹⁸ Ibidem, s. 8-9.

¹⁹ Ibidem, s. 10-12.

Człowiek musi funkcjonować, utrzymać się, ale samemu nie jest to łatwe, gdyż życie wśród masy nie może układać się spokojnie. Pokój jest niezbędnym warunkiem współżycia ludzkiego, a tym samym logicznym nakazem rozumu. Z tego powodu ludzie zawierają umowy, które nakazują bezwzględne posłuszeństwo zwierzchnikowi.

4. Geneza policji państwowej

Wielka mobilizacja społeczeństwa polskiego pod koniec I wojny światowej połączona została z tworzeniem służb bezpieczeństwa. Formacje służb bezpieczeństwa powstawały już w okresie tworzenia się regionalnych rządów we Lwowie, Warszawie, Lublinie i Krakowie. Właśnie wtedy szczególnie dużym zróżnicowaniem charakteryzowała się policja. W każdym ośrodku władzy powołano osobą formację mundurową odpowiedzialną za utrzymanie porządku publicznego.

W opinii W. Strzeleckiego konstruowanie policji w realiach końca wojny światowej oraz bezpośrednio po jej zakończeniu okazało się wyjątkowo trudne, mimo że, jak zaznacza, sprawujący władzę zdawali sobie sprawę, że „wielka a odpowiedzialna rola organów bezpieczeństwa w utrzymaniu norm życia społecznego stanowi fundament przyszłego państwa polskiego”. Za duże utrudnienie uznał polską mentalność, jaka wytworzyła się podczas zaborów. Jego zdaniem, jak się wydaje słusznie, służby bezpieczeństwa polskie społeczeństwo traktowano podejrzliwie²⁰.

Z powyższego powodu jego szczególną uwagę zwrócili twórcy pierwszych formacji służb bezpieczeństwa. Najstarszą, powołaną 7 września 1914 r., była Milicja Obywatelska Lwowa. Powołana przez mieszkańców Lwowa, miała pełnić funkcję organu nadzorczo-porządkowego pod okupacją rosyjską. Władze wojskowe zdecydowały jednak o rozmieszczeniu na terenach okupowanych własnych oddziałów policji. Dopiero pod koniec zmagających zbrojnych we wrześniu 1918 r. formacja została reaktywowana. Ta w grudniu 1918 r. została przemianowana na Miejską Straż Obywatelską. Jej zadaniem było „utrzymanie ładu oraz ochrony ludności bez względu na narodowość [...] wszyscy wykraczający przeciwko publicznemu porządkowi i zarządzeniu komend wojskowych zastaną pociągnięci do odpowiedzialności [...] wobec osobników i band tak cywilnych, jak i w mundurach, pochwyconych na rabunku nakazuje się patrolom prowadzącym przez oficerów z całą bezwzględnością broni palnej aż do odwołania niniejszego zarządzenia ze strony podpisanej komendy”²¹. Zdaniem autora podręcznika o historii policji obie formacje miały odegrać ważną rolę w obronie Lwowa. Zarówno Miejska Straż Obywatelska, jak i Milicja Miejska we Lwowie wyróżniły się w najbardziej krytycznych momentach i wśród ludności Lwowa zyskały uznanie, autorytet i zaufanie, jakich nigdy nie miały tam organy bezpieczeństwa państw zaborczych.

---

²⁰ W. Strzelecki, op. cit., s. 133.

²¹ Ibidem, s. 148.

Drugą formacją policyjną opisaną przez Strzeleckiego stworzoną w trakcie wojny była Straż Obywatelska Warszawy. Powołał ją Paweł Jengalyczew 11 października 1914 r. w celu zapewnienia porządku publicznego na tyłach niespokojnego frontu. Jednak po krótkim czasie Straż Obywatelska została zawieszona w działaniach. Niebawem po zajęciu Warszawy przez Niemców z 4 na 5 sierpnia powołana została Straż Miejska, której przez cały okres funkcjonowania, tj. do 31 stycznia 1916 r., naczelnikiem był Popowski²².

Z inicjatywy władz niemieckich powołana 1 lutego 1916 r. Milicja Miejska miała pełnić rolę organu pomocniczego. Składała się z 1525 posterunkowych i 45 urzędników zewnętrznych zatrudnionych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Naczelnikiem został Franciszek Radziwiłł, a jego zastępcami Ludwik Ptaszyński, zajmujący się sprawami administracyjnymi, oraz Marcel Łączkowski, który zajmował się sprawami „technicznej (MM technologicznej) natury”. Do zadań milicji: przydzielono „utrzymanie porządków na ulicach miasta, sprawy sanitarne, przemysłowe, handlowe, budowlane”²³. Natomiast sprawy kryminalne, obyczajowe, polityczne należały do kompetencji policji niemieckiej.

5. Tradycja policji polskiej

Literatura popularyzatorska i naukowa dwudziestolecia międzywojennego stosunkowo często poruszała tematykę historii policji w Polsce. Ciekawym przykładem tej pierwszej grupy publikacji jest dzieło autorstwa Z. Wachłowskiego *Rys organizacji Policji w Polsce przedrozbiorowej*²⁴. Autor Policję państwową zdefiniował jako organy policyjne, ustanowione przez państwo drogą konstytucji sejmowych i rozporządzeń królewskich²⁵. W ramach tej definicji zaliczył do nich szereg urzędów takich starosta, burgrabia, justycjariusz, marszałek ze swoją strażą czy też straż trybunalska oraz straż podwojewódzka. Policja była postrzegana jedynie przez pryzmat wybranych organów i ich kompetencji. Jednocześnie stwierdza, mijając się z prawdą, że nie istniała konieczność powoływania wyodrębnionego organu bezpieczeństwa²⁶. Nie można na podstawie treści jednoznacznie stwierdzić, jakie wyznaczył granice epok historii tej organizacji. Podobnie jak czynili to inni badacze międzywojnia, autor zwrócił szczególną uwagę na zasady charakterystyczne dla ludów pierwotnych ślad i krzyk, przypisując im chyba za duże wpływy, jakie miały mieć jeszcze w XVII w. Jednocześnie wskazuje XIII i XIV wiek jako ważną granicę rozwoju policji i zapewnienia bezpieczeństwa. Miały na to wpłynąć wprowadzenie lokacji miejskiej opartej

---

²² Ibidem, s. 153-154.

²³ Ibidem, s. 160.

²⁴ Z. Wachłowski, *Rys organizacji Policji w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1925.

²⁵ Ibidem, s. 12.

²⁶ Ibidem, s. 6.

na prawie niemieckim oraz powołanie przez Wacława II urzędu starosty i oprawcy, czyli justycjariusza²⁷.

W dalszej kolejności wspomina o istnieniu marszałka koronnego. Zwraca szczególną uwagę na jego kompetencje w zakresie pilnowania porządku publicznego za pomocą podległych mu żołnierzy. Jako podobnego do marszałka, w zakresie kompetencji bezpieczeństwa, wskazał *instygatora bezpieczeństwa* oraz stuosobową *asystę* zabezpieczającą działalność trybunałów²⁸. Obowiązkiem instygatora było patrolowanie miasta, utrzymanie porządku publicznego czy łapanie przestępców. Niestety z tekstu nie wynika, jakie dokładnie kompetencje posiadał marszałek, mimo że współcześnie autorowi były one znane.

Zupełnie inną pracą, posiadającą znacznie większą wartość poznawczą, jest publikacja Wacława Tokarza *Deputacja Indagacyjna* poświęcona zagadnieniom ustroju państwa polskiego w okresie insurekcji kościuszkowskiej i koncentrująca się na zagadnieniach związanych z organizacjami, urzędami posiadającymi władzę policyjną. Instytucje te funkcjonowały jako pomocnicze, mimo to zostały obdarzone dużą swobodą w działaniu. Tytułowa instytucja określona w przepisach z dnia 28 kwietnia 1794 roku działała razem z inną instytucją, Deputacją do Rewizji Papierów, w zakresie doprowadzenia przed sąd zdrajców²⁹. Charakterystyczne dla ówczesnych aktów prawnych było nie określenie kompetencji, ale wyznaczanie celów. Deputacja Indagacyjna pracowała od 1 maja i przygotowała materiały dla powstającego Sądu Najwyższego Kryminalnego. Za najważniejszą sprawę przekazywaną w pierwszej kolejności uznano działanie konspiracyjne przeciw państwu oraz zdradę. W czasie powstania kościuszkowskiego władza policyjna czy sądownicza, podobnie jak w okresie rewolucji francuskiej, otrzymała w określonych przypadkach nieograniczoną władzę. W sytuacji podejrzenia o przestępstwa przeciwko narodowi, powstaniu, czy spokojowi i bezpieczeństwu publicznemu władzę Deputacji Indagacyjnej określono jako nieograniczoną. Inaczej niż współcześnie, aresztowanie obywatela lub obcokrajowca było możliwe nawet bez większych dowodów. W konsekwencji Deputacja Indagacyjna wielokrotnie zwalniała osoby, wobec których zarzuty się nie potwierdziły. W celu zrealizowania projektu powołano do życia kolejną komórkę organizacyjną resortu noszącą nazwę Składu do Rewizji Papierów. Oficjalnie cały resort włączono do systemu bezpieczeństwa, przemieniając Ministerstwo w organ pomocniczy Policji. Zmiany te wynikały z nastrojów, jakie powstały w społeczeństwie, i w ten sposób starano się je uspokoić. Ludność nie chciała bowiem czekać na wydanie wyroku i powszechnie znanym zdrajcom sama postanowiła wymierzyć sprawiedliwość w czerwcu 1794 roku.

---

²⁷ Ibidem, s. 7.

²⁸ Ibidem, s. 17-24.

²⁹ W. Tokarz, *Deputacja Indagacyjna*, Kraków 1928, s. 32.

Odpowiednikiem współczesnego kontrwywiadu stała się – powołana w tym samym czasie co Deputacja Indagacyjna – Deputacja do Indagowania Szpiegów Cywilnych i Wojskowych. Do jej kompetencji należało wykrywanie szpiegów obcych państw i prowadzenie wobec nich śledztw³⁰. Podobnie jak inne organy policyjne w zakresie prowadzenia śledztw posiadała nieograniczoną władzę. Wynikało to z chęci osiągnięcia jak największej efektywności oraz z błędów ustawodawcy, który nie określił dokładnie granic działania instytucji policyjnych. Powodowało to duże problemy w działaniu, szczególnie administracji regionalnej. Brak odpowiednich uregulowań prawnych wynikał z odrzucenia porządków wprowadzonych przez Konstytucję 3 Maja i sejm grodzieński. Taka praktyka władz regionalnych spowodowała blokadę funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Władza centralna, jako sąd administracyjny, nie potrafiąc sobie poradzić z rozstrzygnięciem sporu i odpowiedziami na pytania urzędów prowincjonalnych, dopuszczała często rozwiązywanie spornych spraw we własnym zakresie.

6. Podsumowanie

Reasumując, przedstawione publikacje naukowe i popularyzatorskie wpisują się w ogólny nurt pisania prac historycznych. Przedstawiciele nowych koncepcji badania historii poradzili sobie z ograniczeniami, rozszerzając badania w planie synchronicznym na całą strukturę społeczną opartą na różnych preferencjach. W dziejopisarstwie powszechnym doszło do rewizji, uzupełnienia oraz wzbogacenia istniejącego modelu historii opartego o doktrynę indywidualistycznego historyzmu. Polska historiografia, wpisując się w wyżej wspomniany nurt, rozpoczęła badania oraz popularyzację wielu nieznanych do tej pory zagadnień. Przedstawiona literatura stanowi przykład dalszego rozwoju nauki historii państwa i prawa oraz elementów historii społecznej. Starali się uchwycić zagadnienia ochrony jednostki przed przestępstwem, wpływu państwa na bezpieczeństwo mieszkańców czy wczesnych technik przesłuchiwanie i prowadzenia śledztwa. Mimo że każda z tych publikacji posiada pewne mankamenty, jednak ich treść należy uznać za interesującą. Tym samym ocena poziomu historiografii historii policji w Polsce musi być oceniona pozytywnie.

BIBLIOGRAFIA:

1. ABRAMSKI A., KONIECZNY J., *Justycjariusze, hutmani, policjanci*, Katowice 1987.
2. CHUDZIŁO H., *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846*, „Policjanci. Policyjny Magazyn Historyczny”, 2008, nr 1, s. 38-42.
3. CICHON P., *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827-1846*, Kraków 2014.
4. CICHON P., *Przyczynek do dziejów Żandarmerii Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Regnare, gubernare, administrare. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji*

---

³⁰ A. Lityński, *Proces karny Insurekcji*, Katowice 1983, s. 9-11.

- 40-lecia pracy naukowej, t. 2, *Z dziejów administracji, sądownictwa, i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012.
5. CICHON P., *Stan i potrzeba badań nad dziejami Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Społeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee*, red. J. Przygodzki, M.J. Ptak, Wrocław 2010.
  6. CICHON P., *Urząd Ministra Policji w Księstwie Warszawskim, Księstwo Warszawskie w historii i tradycji napoleońskiej (1807-2007)*, red. K. Bucholc-Srogosz, M. Trąbski, Częstochowa 2008, s. 231-244.
  7. GŁOGOWSKI A., *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1926-1939*, Kraków 2015.
  8. GRABSKI A.F., *Dzieje historiografii*, Poznań 2006.
  9. GRABSKI A.F., *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000.
  10. HALICKI K., *Policja polityczna w województwie pomorskim w latach 1920-1939*, Łódź 2015.
  11. KARPIŃSKA M., *Żłodzieje, agenci, policyjni strażnicy... Przystępstwa pospolite w Warszawie 1815-1830*, Warszawa 1999.
  12. KAWKA W., *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939.
  13. LITYŃSKI A., *Proces karny Insurekcji 1794*, Katowice 1983.
  14. MAJER P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w rozwoju dziejowym*, Olsztyn 2016.
  15. MIELNIK M., *Działania funkcjonariuszy władzy policyjnej Księstwa Warszawskiego wobec wypadków szkodliwych i bezprawia*, [w:] *225 lat Policji w Polsce. Tom 1, Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka, Olsztyn 2017.
  16. MIELNIK M., *Policja czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego na przykładzie władz miasta Krakowa. Teoria, organizacja, działalność*, [w:] „International Journal of Legal Studies”, no 1(1) 2017.
  17. MISIUK A., *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności): zarys dziejów*, Olsztyn 2005.
  18. MISIUK A., *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce: zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764-1990*, Warszawa 2015.
  19. MISIUK A., *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008.
  20. PACEK P., *Żandarmeria wojskowa na ziemiach polskich w latach 1815-1831*, Warszawa 2004.
  21. *Policja Państwowa w drugiej Rzeczypospolitej: wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz, Kraków 2015.
  22. SPRENGLER B., *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918-1939*, Toruń 2011.
  23. STRZELECKI W., *Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa 1934.
  24. TOKARZ W., *Deputacja Indagacyjna*, Kraków 1928.
  25. WACHŁOWSKI Z., *Rys organizacji policji w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1925.

26. *Widziani oczami pokoleń: rodziny policyjne II RP*, t. 1, red. Jarosław Olbrychowski, Łódź 2016.
27. ZAHORSKI A., *Centralne instytucje policyjne w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959.
28. ZAMOYSKI A., *Urojone widmo rewolucji. Tajne spiski i tłumienie ruchów wolnościowych 1789-1848*, Kraków 2016.

THE ORIGINS OF POLISH POLICE FORCES. PERSPECTIVE ON TRADITION FROM THE INTERWAR LITERATURE

Abstract. In the article author presented the characteristics of the historiography of the interwar period concerning the history of the police forces in Poland. It is also an overview of descriptive global and Polish trends allowing meaningful presentation of the contents of scientific and knowledge popularizing publications. Interest in the past of the police that took place in the interwar period focused on the nineteenth century but also on the modern era (XVI-XVIII centuries). The author's attention was drawn to two issues in the aforementioned period, as discussed by W. Strzelecki, *Security in the lands of Poland. From the township gardener to the Blue Army* and W. Kawka, *The police from a historical and contemporary perspective*. These cross-sectional works based on scientific literature and sources in a representative way reflect the contemporary knowledge about the Police. They explain its roots, present competences and sometimes raise societal problems, as is seen areas of operations of the discussed institution.

Keywords: Police, Police history, interwar period, security.